

Selge õiguskeel on hea valitsemise tunnus

Taima Kiisverk ja Mari Koik

Justiitsministeeriumi keeleteimetajad

2. ja 3. juunil 2008 olid Balti- ja Põhjamaade õigusloomega seotud ametnikud koos Rootsis Saltsjöbadenis, et rääkida selgest õiguskeelest. Põhjamaade Ministrite Nõukogu ja Rootsi justiitsministeeriumi korraldatud seminaril „Seadused inimeste jaoks” („Laws for Citizens“) oli 35 osalejat 8 riigist: Eestist, Islandilt, Leedust, Lätist, Norrast, Rootsist, Soomest ja Taanist. Valdavalt olid kokku tulnud juristid – nende tööd mõjutavad õiguskeele küsimused ju iga päev, aga oli ka õigusaktidega töötavaid keeleinimesi.

Allpool väike kokkuvõte sellest, mis nende päevade jooksul kuuldust-arutatust olulisemana meelde jäi ja Õiguskeele lugejalegi huvi võiks pakkuda.

Rootsis on selge õiguskeel valitsuse poliitika

See sai selgeks seminari avanud Rootsi justiitsministri **Beatrice Aski** sõnavõtust. Ülevaadet **Rootsi** õiguskeele olukorrast täiendas justiitsministeeriumi keeleteimetaja **Anne-Marie Hasselrot**.

Selge õiguskeele liikumisel on Rootsis pikk ajalugu. 1965. aastal algatas toonane justiitsminister õigusaktide eelnõude põhjaliku toimetamise. Tema esialgne eesmärk oli toimetada eelnõusid just juriidiliselt ja põhiseaduslikkuse seisukohast, kuid peagi lisandusid keeleküsimused. Põhimõte oli selles, et kui õigusaktid on koostatud selges ja arusaadavas keeles, lihtsustab see kõikide ametlike dokumentide keelekasutust ja ametikeelt tervikuna.

Selge õiguskeele eest seisja on Rootsis alati olnud riigikantselei. Vastavalt Rootsi riigikantselei põhimäärusele vastutab riigikantselei õigusloome osakonna juht õigusloome ja halduse kvaliteedi eest ning tagab, et seaduste ja teiste õigusaktide keel oleks võimalikult selge ja arusaadav.

Kui Eestis hoolitseb iga õigusakti eelnõu toimetamise eest selle koostanud ministeerium ise, siis Rootsis on eelnõude toimetamiseks justiitsministeeriumis eraldi osakond. See osakond loodi 1976. aastal ja seal toimetatakse õigusaktide eelnõusid nii juriidiliselt kui ka keeleliselt – koos töötavad juristid ja filoloogid. Lisaks korraldab see osakond eelnõude koostajatele koolitusi, koostab ja avaldab käsiraamatuid ja artikleid, nõustab telefoni ja elektronposti teel ning osaleb valitsuse õigusloomekomisjonide töös.

Selle osakonna allüksusena on loodud ka eraldi eurokeele talitus, mille ülesanne on aidata kaasa sellele, et Euroopa Liidu õigusaktide keel oleks selgem ja arusaadavam ning terminikasutus ühtiks Rootsi õigusaktide omaga. Selge õiguskeele info on kättesaadav Rootsi valitsuse kodulehel www.regeringen.se/klarsprak.

Hollandlaste selge õiguskeele algatusi

tutvustas oma ettekandes „Milleks me vajame selget õiguskeelt?” („Why clear legal language?“) Hollandi ombudsman **Alex Brenninkmeijer**, kes arutles selge õiguskeele vajalikkuse üle laiemaltki.

Hollandlased on Brenninkmeijeri sõnul pärast 2007. aasta Amsterdami selge õiguskeele konverentsi tulnud välja mitme paljulubava algatusega. Näiteks on valitsus andnud välja õigusaktide koostamise eeskirja, millest õigusloome alal valitsust nõustav riiginõukogu nüüd eelnõusid läbi vaadates ja parandades ka lähtub.

Paljud avaliku teenistuse asutused on algatanud õigusaktide ja halduse lihtsustamise projekte. Toogem näiteks valitsuse algatuse ettevõtjate ja üksikisikute halduskoormuse vähendamiseks, siseministeeriumi projekti riigivõimu tekitatavate ebamugavuste ehk siis bürokraatia vähendamiseks, kohtute algatuse, millega tahetakse lihtsustada kohtu suhtlust avalikkusega, ja Haagi linnavalitsuse väljaantud selge keele sõnaraamatu, milles bürokraatiakeele sõnad on saanud selgekeelsed vasted. Õigusaktide koostajate jaoks on olemas ka koduleht, kus saab kontrollida oma teksti selgust. Selleks tuleb see sisestada kodulehel olevasse aknasse – ja mõne sekundi pärast on hinnang käes. Kuigi saadav hinnang on väga üldine, on niisugune võrguteenus siiski hea võimalus propageerida selge keele kasutust.

Huvitava ettevõtmisena märkis Brenninkmeijer ka 1815. aasta tekstil põhineva Hollandi põhiseaduse ümberpanemist selgesse keelde. Põhiseaduse uus versioon kirjutati selge keelele spetsialiseerunud erabüroo Taal algatusel ja selle vaatas üle asjatundlik kolleegium, kuhu kuulusid näiteks riigiõiguse professor ja ülemkohtu liige. Ometi oli üks tuntud selge keele asjatundja tulemuse suhtes kriitiline – ja õigusega, sest tekst on ositi ebaselge. Sama võib aga öelda kehtiva põhiseaduse kohta. Igatahes sai selgeks, et keerulise teksti lihtsamaks toimetamine ei ole siiski kõige parem selge keele juurutamise viis. Parima tulemuse saab, kui koostada tekst algusest peale selges keeles.

Seepärast on oluline, et Hollandi õigusakadeemia on nii oma põhi- kui ka täiendusõppe kavasse lisanud selge keele kursuse. Seega saavad nii algajad kui ka kogenud õigusloojad parandada oma kirjaliku väljenduse oskust.

Hiljaaegu avaldati Hollandis teos, mis kujutab endast riigi olulisemate seaduste – põhiseaduse ning tsiviil-, kriminaal- ja haldusseadustiku – kirjeldavat kokkuvõtet. Erinevalt põhiseaduse uue versiooni koostajatest ei pretendeeri selle teose autorid sisu täielikule täpsusele. Enam-vähem samas stiilis on välja antud ka noortele mõeldud „Seaduste teejuht“, kus ei refereerita õigusakte, vaid selgitatakse näidete varal, milline mõju on ühel või teisel õigusaktil konkreetsetes igapäevaolukorras.

Alates 2003. aastast korraldatakse Hollandi ombudsmani algatusel korrapäraselt uuringuid selle kohta, kuidas ministeeriumid vastavad kodanike kirjadele. Selle tulemusena on keel, mida ametnikud kasutavad kodanikega suheldes, aasta-aastalt lihtsustunud.

Selge õiguskeel on demokraatia toimimise eeldus

Oma arutluses selge õiguskeele üle püstitas Brenninkmeijer kaks olulist küsimust.

Esiteks peatus ta teemal, miks on lubamatult keeruline õiguskeel (ingl *legelese*) nii populaarne. Niinimetatud vanade Euroopa riikide õiguskeel kasutab tihtipeale ülespuhutud stiili, arhaistlikku lauseehitust ja sõnavara ning ülemäära palju termineid. Juristide jaoks on keerulise õiguskeele kasutamine justkui ametitunnus. Õigusloojad, kes on hea hariduse ja keeleoskusega inimesed, ei ole võib-olla teadlikudki, kui raske võib olla paljudel inimestel õigusakte lugeda ja nendest aru saada.

Kanadast, Lõuna-Aafrika Vabariigist, Portugalist, Rootsist, Suurbritanniast ja Uus-Meremaalt. Eestist ei paista ühenduses seni liikmeid olevat ...

Suurem osa Clarity liikmetest on juristid, kuid on ka muid õigus- ja ametikeele huvilisi. Ühenduse eesmärk on kaasa aidata sellele, et õiguse valdkonnas kasutataks selget keelt. See eesmärk loodetakse saavutada, vältides juristide töös arhaistlikku, ebaselget ja ülespuhutud keelt, koostades dokumente selges ja arusaadavas keeles, vahetades ideid ja kogemusi ning – Clarity kodulehte tsiteerides – „avaldades kindlalt ja vastutustundlikult mõju õiguskeele stiilile, lootes sellega otsustavalt muuta moesuunda”.

Ühendus annab ka välja **ajakirja Clarity**, korraldab rahvusvahelisi selge õiguskeele konverentse (järjekordne on selle aasta novembris Méxicos), peab seminare, vahendab liikmetele elektronposti teel uudiseid ja vastab küsimustele, aitab õigusaktide koostamisel, vahendab selge õiguskeele juristide andmeid, annab välja aastaauhinda jne. Ühenduse kodulehe aadress on <http://www.clarity-international.net/index.htm>.

Soome nn kolme reegel

Soome õiguskeele olukorda tutvustasid Soome justiitsministeeriumi õigusloomenõunikud **Maija Salo** ja **Carolina Slangus-Forss**.

Soomes töötavad õigusaktide eelnõudega justiitsministeeriumi õigusloomeosakonna juristid. Teiste ministeeriumide tellimusel teevad nad enne valitsuse eelnõude lõplikku valmimist nende juriidilise ekspertiisi. Selle käigus hinnatakse eelnõu põhiseaduslikkuse, kriminaal- ja menetlusõiguse ning üldise tsiviilõiguse seisukohast.

Hiljem tehakse samas osakonnas eelnõu normitehniline ja keeleline ekspertiis. Kontrollitakse, kas pealkiri ja preambul vastavad eelnõu sisule, kas õigusakt on õigesti liigendatud ja kas kehtiva õiguse üldpõhimõtteid on järgitud. Jälgitakse, kas sõnastus on veatu, arusaadav, täpne ja järjekindel. Et Soomes on kaks riigikeelt, esitatakse kõik eelnõud parlamendile kahes, soome ja rootsi keeles. Seega tuleb ka kontrollida, kas soome- ja rootsikeelne tekst on vastavuses.

Toimetamistöös kasutavad juristid peale kehtivate õigusaktide abivahendina ka normitehnika ja muid käsiraamatuid. Kokkutulnutes äratas huvi soomlaste juurutatud nn kolme reegel, mille järgi võib õigusakti igas paragrahvis olla kõige rohkem kolm lõiget ja igas lõikes kõige rohkem kolm lauset. Reegel võeti kasutusele selleks, et seadus oleks igale lugejale ülevaatlikum ja paremini liigendatud.

Eelnõu esitamine kahes keeles tähendab tegelikkuses, et soome keeles koostatavad eelnõud tõlgitakse rootsi keelde koostamisega paralleelselt. Ettekandjate hinnangul aitab see parandada eelnõude sõnastust, sest sageli saab koostaja tõlkija käest kasulikku tagasisidet ning tal on võimalik keeleline konarus või ebaselgus aegsasti parandada.

Osalejate arvates oli seminar tänuväärt ettevõtmine. Kogemusi vahetades leiti, et kuigi tegu võib olla eri keelte ja koguni eri keelkondadega, on õiguskeele probleemid üllatavalt sarnased. Üks on selge – tavainimene tahab seadusest aru saada ilma erilise pingutuseta. Kuid õiguskeele areng selguse suunas teenib ka laiema üldsuse, sealhulgas seadusloojate huve. Olgu tegemist selge õiguskeele liikumise esirinnas oleva maaga või maaga, kus seda ideed alles hakatakse teadvustama, arenguruumi on igaühel.